

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
2. Положення Про Міністерство соціальної політики України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 389/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
3. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 423 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>.
4. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листопада 2001 року № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
5. Положення про Міжвідомчу раду з питань сім'ї, ґендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2007 року № 1087 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
6. Положення про Міжвідомчу раду з питань сім'ї, ґендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2007 року № 1087 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>.
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 року (Стамбульська конвенція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/uk/web/stop-violence-against-women>.
8. Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні, відповідність окремих законів України вимогам конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : аналітичний звіт, підготовлений та відредагований Хав'єром Тручеро Куевас і Ганною Христовою для Ради Європи за участю Миколи Хавронюка (травень 2015 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Legislative_Assessment_Report_UA.pdf.

УДК 347.73

МЕЖІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ

THE BOUNDARIES OF FINANCIAL CONTROL IN THE IMPLEMENTATION OF STATE REGULATION OF MONEY CIRCULATION

Михальський Ю.А.,
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
голова Всеукраїнської професійної спілки правників

У статті розглядаються окремі аспекти права грошового обігу. Досліджуються закони і підзаконні нормативно-правові акти, що складають підґрунтя правового регулювання відносин у сфері грошового обігу. Розкриваються питання відповідальності за порушення нормативних приписів у сфері грошового обігу.

Ключові слова: грошовий обіг, готівковий обіг, безготівковий обіг, джерело права, нормативно-правовий акт, відповідальність.

В статье рассматриваются отдельные аспекты права денежного оборота. Исследуются законы и подзаконные нормативно-правовые акты, составляющие основу правового регулирования отношений в сфере денежного оборота. Раскрываются вопросы ответственности за нарушение нормативных предписаний в сфере денежного оборота.

Ключевые слова: денежный оборот, наличный оборот, безналичный оборот, источник права, нормативно-правовой акт.

The article deals with some aspects of monetary law. Study the laws and subordinate regulations that form the basis of legal regulation of relations in the sphere of money circulation. Disclosed liability for violation of regulatory requirements in the field of monetary circulation.

Key words: money circulation, cash flow, cashless treatment, source of law, legal act, responsibility.

Постановка проблеми. Проблемні аспекти фінансового контролю, питання грошей та грошового обігу здавна привертають увагу вчених, є чимало праць таких науковців, як, зокрема, Є.О. Алісов, О.М. Ашмаріна, В.П. Василюк, Ф.Т. Діланян, А.Т. Ковальчук, О.А. Лукашов, В.В. Посполітак, Л.А. Савченко, О.О. Ситник, Є.Є. Фролова, Т.М. Ямненко. Проте ґрунтовних праць, присвячених особливостям контрольних правовідносин у сфері грошового обігу, сьогодні нараховуються одиниці. Все це разом з іншими обставинами й обумовило вибір предмета дослідження наукової статті.

Метою статті є розкриття особливостей фінансового контролю у сфері грошового обігу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Отже, фінансовий контроль передбачає здійснення відповідних контрольних процедур, спрямованих насамперед на забезпечення дотримання всіма учасниками фінансових відносин вимог фінансового законодавства, яким регламентується

здійснення всіх фінансових операцій. Водночас фінансово-контрольні процедури здійснюються і незалежно від відповідних нормативно-правових приписів. Так, фінансовий контроль може бути проведено як з точки зору виконання вимог чинного законодавства, так і з огляду на необхідність та доцільність певних фінансово-контрольних процедур. А це ставить закономірне питання про можливі межі застосування фінансового контролю, передусім з огляду на його правову сутність.

Специфіка тієї чи іншої галузі є наслідком специфіки суспільних відносин, які нею регулюються [1, с. 91]. Відповідна специфіка властива і галузі фінансового права, що насамперед полягає у відповідному поєднанні владно-організаційних і майнових елементів, а також в особливих формах, властивих лише їй, які визначаються змістом відносин [2, с. 174].

Зміст відносин у галузі публічної фінансової діяльності безпосередньо пов'язаний з базовими економічними

відносинами. Як зазначав відомий французький науковець Поль-Марі Годме, зв'язок фінансів з економікою, гнучкість і оборотоздатність цієї частини майна і пов'язана з цим можливість зловживань вимагають, щоб державні фінанси регламентувалися спеціальними державними нормами; останні впливають на всі сторони життя економіки і політики та складають самостійну галузь права [3, с. 38]. Отже, цим відомим науковцем акцентувалась увага на тому, що система норм фінансового права має безпосередній зв'язок з економічним змістом відносин, що ним врегульовані. Відповідно, спостерігаються взаємозалежність та взаємообумовленість фінансових відносин та фінансових норм, що їх врегульовують.

Подібної позиції дотримується і Р.О. Халфіна, визнаючи основою побудови особливої частини фінансового права саме критерії економічного змісту норм і правовідносин з урахуванням їх економічної природи. Водночас у підході до загальної частини фінансового права нею обґрунтовується необхідність взяття за основу правових критеріїв [4, с. 38]. Поділяє вищезазначену думку і О.М. Ашмаріна, зазначаючи, що за ступенем переходу від загальних до спеціальних норм (норм підгалузей і інститутів та далі окремих розділів у рамках інститутів) фінансового права все більше значення надається економічній природі відносин, що регулюються [1, с. 91].

Таким чином, у частині, найбільш наближеній до практичних питань фінансових відносин, перевага віддається саме економічним факторам впливу під час формування їх правового регулювання з подальшим відображенням у відповідних фінансово-правових нормах та інститутах фінансового права.

У зв'язку з вищевказаним зазначимо, що, як цілком слушно зазначає Є.Д. Соколова, найбільш значущий внесок у розвиток науки фінансового права України було зроблено Л.К. Вороною [5, с. 11], яка вважала, що предметом фінансового публічно-правового регулювання є не фінанси загалом як вичерпна сукупність усіх коштів у державі, а тільки публічні фінанси, тобто ті, власниками яких є держава й територіальні громади. Саме тому публічний аспект фінансів і проводить межу між публічними та приватними фінансами, коли останні охоплюють диспозитивні відносини і не є предметом фінансового права [6, с. 40; 7, с. 36]. Подібної позиції дотримуються також М.П. Кучерявенко, Ю.О. Крохіна, Н.Д. Еріашвілі, О.Ю. Грачова, Н.І. Хімічева, В.П. Нагребельний, В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос, В.Ф. Роль, В.В. Сергієнко, С.М. Попова, С.І. Лучковська, О.П. Орлюк, С.В. Запольський, К.С. Бельський та низка інших вітчизняних і зарубіжних науковців.

Специфіка галузевого методу правового регулювання визначається здебільшого галузевим предметом. Саме відносини, що переважно складають предмет галузі, обумовлюють використання тих чи інших способів правового регулювання. Водночас не можна применшувати зворотного впливу, що спричиняє метод правового регулювання на предмет галузі права, оскільки саме через предмет, тобто правові норми, що входять саме до галузі права, метод правового регулювання закріплюється як пріоритетний і отримує свій матеріальний вираз як галузевий метод. При цьому взаємодія та взаємний вплив предмета й галузі права і галузевого методу є настільки сильними та глибоко проникаючими, що сприйняття цих правових явищ відособлено, у відриві одного від іншого виявляється практично неможливим [8, с. 61].

Метод фінансового права є самостійним оригінальним інструментом правового регулювання, специфіка якого виявляється у його владно-майновому характері, обумовленому особливостями предмета цієї галузі права, а також безпосереднім взаємозв'язком з фінансовою політикою держави. Як сутнісні ознаки методу фінансового права, що відрізняють його від методів правового регулювання інших публічно-правових галузей, необхідно виділити такі:

1) майновий зміст методу фінансового права виявляється в тому, що вектор його правового регулювання завжди спрямований на підтримку стабільних відносин у сфері збирання, розподілу і використання грошових фондів держави та місцевих (муніципальних) утворень (територіальних громад);

2) переважна імперативність методу фінансового права дає змогу здійснювати правове регулювання одного з основних публічно-правових інтересів, а саме фінансової діяльності держави та місцевих (муніципальних) утворень (територіальних громад), забезпечуючи реалізацію соціально-економічних інтересів суспільства загалом та осіб зокрема;

3) вплив фінансової політики держави на метод фінансового права виявляється в існуванні менш жорстких владно-підпорядкованих зв'язків між суб'єктами фінансових відносин; співвідпорядкованість вказаних суб'єктів виникає виключно у сфері збирання, розподілу і використання публічних грошових коштів та має гнучкий, функціональний характер;

4) вимоги фінансової політики держави, спрямованої на реалізацію принципів збалансованості й ефективного управління публічними фінансовими ресурсами, здійснюють безпосередній вплив на метод фінансового права, який допускає певну самостійність володарюючих суб'єктів у виборі форм і варіантів, здійснення покладених на них фінансово-правових обов'язків, а також можливості передачі частини повноважень державних органів (органів місцевого самоврядування) недержавним (немуніципальним) організаціям, а в окремих випадках і фізичним особам;

5) загальні напрями сучасної фінансової політики знаходять своє відображення в ліберальних тенденціях розвитку методу фінансового права, які допускають поєднання керівного державного втручання в процеси функціонування фінансової системи з елементами саморегулювання окремих її сегментів [9, с. 9–10].

Основним методом фінансового права був і залишається метод владних приписів [10, с. 16]. Водночас специфіка методу фінансового права відображається в унікальному поєднанні способів правового регулювання позитивного зобов'язання, дозволу, заборони, погодження, правових рекомендацій, заохочення, договірно-правового регулювання [9, с. 11].

Враховуючи вищевказане, можна дійти висновку про поширення фінансово-правового регулювання на сферу фінансових відносин, зокрема, в рамках делегування повноважень від уповноважених державних органів до інших суб'єктів. Відповідно, постає питання про можливість розширення сфери правового регулювання фінансового права завдяки цьому. Проте перше враження від такого підходу є оманливим, оскільки не слід забувати ключовий конституційний постулат про можливість діяльності державних і місцевих органів влади виключно в спосіб, передбачений чинним законодавством. Водночас органи держави можуть делегувати лише надані їм повноваження, а тому розширити сферу правового регулювання фінансового права таким способом навряд чи можливо.

Паралельно з цим передбачена законодавством діяльність фізичних і юридичних осіб у фінансовій сфері, зокрема у сфері грошового обігу, може сприяти розширенню сфери фінансово-правового регулювання. Насамперед за рахунок загальних законодавчо закріплених можливостей щодо фінансової діяльності через ще один важливий постулат, який полягає в тому, що все, що не заборонено законом, дозволено, основується на якому суб'єкти фінансових відносин, що не наділені владними повноваженнями та не мають відповідних обмежень, можуть реалізувати свій потенціал через можливі варіації щодо здійснення фінансових операцій, врегульованих чинними законодавством.

Проводячи аналогію з вищезазначеним, фінансово-контрольні правовідносини теж можна віднести до такого

розширення. Передусім тому, що з певним розширенням сфери фінансово-правового регулювання має розширитися і сфера фінансового контролю, що покликаний стояти на сторожі дотримання фінансового законодавства. Особливо показово це можна спостерігати у сфері недержавного фінансового контролю, зокрема громадського, який, однак, має бути передбачений законодавством. Інакше він з розряду фінансово-правового має перейти в розряд звичайного фінансового, який не передбачений законодавством та не носить правового характеру.

Таким чином, межі фінансового контролю встановлюються відповідними правовими приписами, які уповноважують суб'єктів фінансових відносин на проведення контрольних процедур. Водночас процедури фінансового контролю, не передбачені на законодавчому рівні, мають приватноправовий характер та, відповідно, мають загальнофінансову, а не фінансово-правову природу їх виникнення та проведення.

Предметом фінансового права, на думку С.В. Запольського та К.С. Бельського, з якою слід цілком погодитися, виступають суспільні відносини, що виникають в процесі здійснення державою фінансової діяльності, тобто діяльності по організації грошового обігу в державі, мобілізації грошових коштів в бюджетні і позабюджетні фонди, їх використання в інтересах суспільства і держави [11, с. 38]. Відповідно, грошовий обіг, як було доведено вище, є невід'ємною частиною фінансових правовідносин, а тому на нього мають поширюватися всі складові фінансового права, зокрема ті, що визначають межі його правового регулювання.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, слід сказати, що межі застосування фінансового контролю в процесі здійснення грошового обігу мають визначатися з урахуванням сфери правового регулювання фінансового права та здійснення фінансового контролю загалом з поширенням вказаних складових на сферу грошового обігу з урахуванням її специфіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ашмарина Е.М. Экономическое право как инновационная технология российской правовой науки / Е.М. Ашмарина // Вопросы экономики и права. – 2011. – № 5. – С. 85–103.
2. Халфина Р.О. Право как средство социального управления / Р.О. Халфина. – М. : Наука, 1988. – 256 с.
3. Годме П.М. Финансовое право / П.М. Годме ; перевод и вступительная статья Р.О. Халфиной. – М. : Прогресс, 1978. – 428 с.
4. Халфина Р.О. К вопросу о предмете и системе советского финансового права / Р.О. Халфина // Вопросы советского административного и финансового права / отв. ред. В.М. Коток. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – С. 210–213.
5. Соколова Э.Д. К вопросу о развитии науки финансового права / Э.Д. Соколова // Финансовое право. – 2011. – № 4 (18). – С. 11–14.
6. Воронова Л.К. Финансовое право України : [підручник] / Л.К. Воронова. – К. : Прецедент ; Моя книга, 2006. – 448 с.
7. Финансовое право України : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [Л.К. Воронова, М.П. Кучерявенко, Н.Ю. Пришва та ін.]. – 2-ге вид., стереот. – К. : Правова єдність, 2010. – 395 с.
8. Рукавишникова И.В. Метод финансового права : [монография] / И.В. Рукавишникова. – М. : Олма-Пресс, 2004. – 288 с.
9. Рукавишникова И.В. Метод финансового права : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук / И.В. Рукавишникова. – Саратов, 2004. – 50 с.
10. Тедеев А.А. Налоговое право России : [учебник для бакалавров] / А.А. Тедеев, В.А. Парыгина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2012. – 462 с.
11. Финансовое право : [учебник] / отв. ред., авт. предисл. С.В. Запольский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юридическая фирма «Контракт: Волтерс Клувер, 2011. – 792 с.